

დარგობრივი ლექსიკოგრაფია

დარგობრივი ლექსიკოგრაფია ლექსიკოგრაფიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ჟანრია და გულისხმობს მეცნიერებისა და ხელოვნების სხვადასხვა დარგის ლექსიკონების შედგენას, მაგალითად: მათემატიკური ტერმინოლოგიის ლექსიკონი, ფიზიკის ტერმინოლოგიის ლექსიკონი, ფსიქოლოგიის ტერმინოლოგია, მუსიკალურ ტერმინთა ლექსიკონი, სამედიცინო ტერმინოლოგია და სხვა.

ქართული ტერმინოლოგიური ლექსიკონები

ქართული ლექსიკოგრაფია მდიდარია დარგობრივი ლექსიკონებით, რომლებიც მოიცავს მეცნიერების, ტექნიკის, ეკონომიკის თუ კულტურის თითქმის ყველა დარგს და ამა თუ იმ დარგის საუკეთესო სპეციალისტებისა და ენათმეცნიერების მიერაა შედგენილი. ლექსიკონები თარგმნითა, უპირატესად რუსულ-ქართული, ან განმარტებითი. ქვემოთ მოცემულია ქართველი მეცნიერებისა და ლექსიკოგრაფების მიერ შექმნილი დარგობრივი ლექსიკონების არასრული სია: „ტექნიკური ტერმინოლოგია“ რ. ღამბაშიძის საერთო რედაქტორობით, თბილისი, 1977; აკ. გელოვანი, „მითოლოგიური ლექსიკონი“, თბილისი, 1983; „ბერძნული და რომაული საკუთარი სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“, 1985; ა. მაყაშვილი, „ბოტანიკური ლექსიკონი“, თბილისი, 1991; „მოკლე ბიოლოგიური ლექსიკონი“, თბილისი, 1977; ც. მენაბდე, „ინგლისურ-რუსულ-ქართული ბიოლოგიური ლექსიკონი“, თბილისი, 1983; მირ. კუტუბიძე, „ფრინველების ნომენკლატურული ტერმინოლოგია“, თბილისი, 1973; ს. აბაშიძე, ლ. აბაშიძე, „რუსულ-ქართული სამედიცინო განმარტებითი ლექსიკონი“, თბილისი, 1973; „იურიდიული ტერმინოლოგია“, თბილისი, 1963; „ენათმეცნიერულ ტერმინთა ლექსიკონი“, თბილისი, 1975; „გეოფიზიკის ტერმინოლოგია“, თბილისი, 1988; „გეოლოგიური ტერმინოლოგია“, თბილისი, 1941; ც. გაბესკირია, „ინგლისურ-ქართული მათემატიკური ლექსიკონი“, თბილისი, 1983; „ფიზიკური ტერმინოლოგია“. თბილისი, 1980; „ლიტერატურის თეორიის მცირე ლექსიკონი“, თბილისი, 1972; ა. ყიფშიძე, გ. ჩხიკვაძე, „მუსიკალური ლექსიკონი“, თბილისი, 1971; ნ. კერესელიძე, „სოციოლოგიის მრავალენოვანი ლექსიკონი“, თბილისი, 1988; ვ. ბარათაშვილი, „საზღვაო ტერმინოლოგია“, თბილისი, 1985; ივ. შაიშმელაშვილი, „სამხედრო

ტერმინოლოგია“, თბილისი, 1987; „რუსულ-ქართული სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკონი“, თბილისი, 1956; თ. კვიციანი, „მოკლე რუსულ-ქართული ხუროთმოძღვრული განმარტებითი ლექსიკონი“, თბილისი, 1961 და სხვა.

როგორც ამ ჩამონათვალიდან ჩანს, გასული საუკუნის 50-იან – 80-იან წლებში ტერმინოლოგიური თარგმნითი ლექსიკონები ძირითადად რუსულ ენასთან მიმართებით იქმნებოდა. ეს განპირობებული იყო იმით, რომ დარგობრივი ტერმინოლოგია რუსული ენიდან შემოდიოდა ქართულ ენაში და ქართული ტერმინოლოგიაც, ხშირ შემთხვევაში, რუსული ტერმინების ანალოგიით იქმნებოდა. დღეისათვის ვითარება შეიცვალა. თანამედროვე ტერმინოლოგია ინგლისური ენიდან და სხვა ევროპული ენებიდან შემოდის ქართულ ენაში. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერების განვითარების თანამედროვე დონემ გამოიწვია თითქმის ყველა დარგში მრავალი ახალი სამეცნიერო ცნების წარმოქმნა, რასაც სათანადო ტერმინოლოგიური მუშაობა ესაჭიროება.

XX საუკუნის დასასრული და XXI საუკუნის დასაწყისი აღინიშნა უდიდესი მიღწევებით მეცნიერებისა და ტექნიკის თითქმის ყველა დარგში. მოწინავე ტექნოლოგიები ცხოვრების პრაქტიკულად ყველა სფეროშია შემოჭრილი, იქნება ეს საყოფაცხოვრებო ტექნიკა, საავტომობილო საქმე თუ სოფლის მეურნეობა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ტექნიკური პროგრესის ტემპი სულ უფრო იზრდება და ჩვენს ყოველდღიურობაში ისეთი რეალიები შემოდის, რომლებიც ჯერ კიდევ გუშინ მხოლოდ სამეცნიერო ფანტასტიკის სფეროს განეკუთვნებოდა.

მეცნიერების ამა თუ იმ დარგის ესოდენ სწრაფი განვითარება გულისხმობს ახალი სამეცნიერო ცნებების, და შესაბამისად, ახალი ტერმინოლოგიის ბუნებრივ წარმოქმნას და ამ უახლესი ტერმინოლოგიით გაჯერებული სამეცნიერო ლიტერატურის შექმნას. ამგვარ ლიტერატურასთან მუშაობისა და მისი ადეკვატური აღქმის გარეშე დღეს ძნელი წარმოსადგენია ამა თუ იმ დარგის კვალიფიციური კადრის აღზრდა. სწორედ ამიტომ აქვს დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ახალი ინგლისურ-ქართული / ქართულ-ინგლისური ტერმინოლოგიური ლექსიკონების გამოცემას, რომელშიც აისახება უახლესი ტერმინოლოგიური სიახლეებიც. საჭიროა ტერმინოლოგიური ლექსიკონების შექმნა სხვა ენებთან მიმართებითაც. აუცილებელია 50-იან – 80-იან წლებში გამოცემული დარგობრივი ლექსიკონების განახლება, შესწორება და შევსება.

ახალი სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება და დამკვიდრება ურთულესი პროცესია, მაგრამ ასეთი მუშაობის გარეშე დარგის განვითარებაც წარმოუდგენელია. ყოველი ახალი სამეცნიერო ცნების დამკვიდრებისათვის აუცილებელია მისთვის სათანადო ტერმინის შერჩევა ან შექმნა. ასეთი დასახელება-ტერმინის გარეშე, სამეცნიერო ცნებას არა აქვს გარკვეულობა, რაც, თავის მხრივ, მეცნიერული დარგის განვითარებასაც აფერხებს. ტერმინოლოგიის განვითარების დონე პირდაპირი მაჩვენებელია ამა თუ იმ მეცნიერული დარგის განვითარების დონისა.

ლექსიკოგრაფიის ცენტრის ტერმინოლოგიური ლექსიკონები.

ინგლისურ-ქართული სამხედრო ონლაინ-ლექსიკონი

ინგლისურ-ქართული სამხედრო ონლაინ-ლექსიკონი 2009 წელს შეიქმნა თავდაცვის სამინისტროს დაკვეთით. ლექსიკონი ინტერნეტში განთავსებულია შემდეგ მისამართზე: <http://mil.dict.ge> (იხ. სურათი 1).

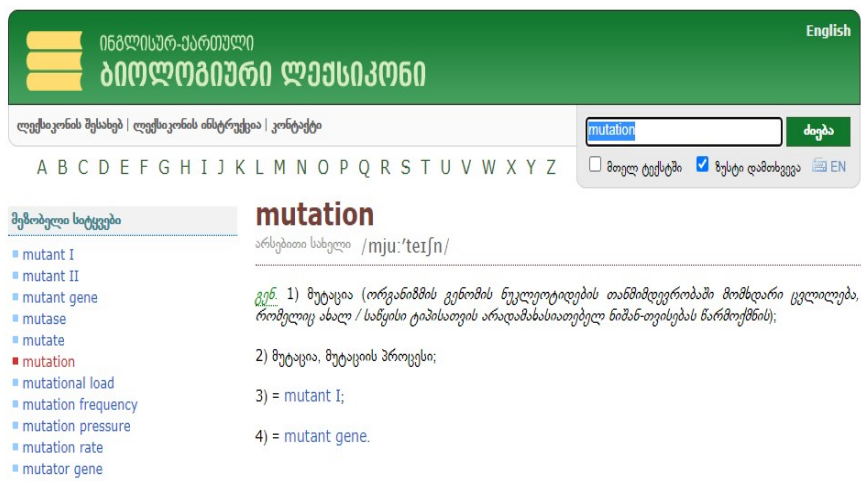
სურათი 1.

ინგლისურ-ქართულ სამხედრო ონლაინ-ლექსიკონში შეტანილია თანამედროვე ამერიკული, ბრიტანული და საერთაშორისო საბაზო 9 400 ტერმინი ისეთი სფეროებიდან, როგორცაა: ტაქტიკა, ოპერაციები, მანევრები, წვრთნები, შენაერთები,

პერსონალი, წოდებები, ტრანსპორტი, იარაღი, აღჭურვილობა, ლოგისტიკა და სხვა. ლექსიკონში სამხედრო ტერმინებთან ერთად წარმოდგენილია საავიაციო, საზღვაო, რადიოტექნიკური, ტექნიკური, კარტოგრაფიული, აგრეთვე სამხედრო-პოლიტიკური და ნატოსთან დაკავშირებული ტერმინები. ლექსიკონში ასახულია რიგი სამხედრო-ისტორიული ტერმინებისა, იმ პირთათვის, რომლებსაც სამხედრო ლიტერატურასთან უწევთ მუშაობა. ლექსიკონში შეტანილია სამხედრო სასაუბრო და სლენგური სიტყვები და გამოთქმები იმ სამხედრო მოსამსახურეებისათვის, რომელთაც უცხოელ კოლეგებთან უხდებათ ურთიერთობა სხვადასხვა საერთაშორისო სამშვიდობო თუ სამხედრო ოპერაციებში მონაწილეობისას. ლექსიკონში შესულია სამხედრო სფეროში ყველაზე გავრცელებული აბრევიატურები.

ინგლისურ-ქართულ ბიოლოგიური ონლაინ-ლექსიკონი.

ინგლისურ-ქართული ბიოლოგიური ლექსიკონი გამოქვეყნდა 2014 წელს და შეიქმნა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით. ლექსიკონში შევიდა საკუთრივ ბიოლოგიური და ბიოლოგიასთან მჭიდროდ დაკავშირებული ისეთი დარგების ტერმინები, როგორცაა: ბოტანიკა, ზოოლოგია, მიკრობიოლოგია, ციტოლოგია, გენეტიკა, იმუნოლოგია, ბიოქიმია, ანატომია, ფიზიოლოგია, ეკოლოგია და სხვა, სულ 23 000 სიტყვა-ტერმინი. ლექსიკონი ინტერნეტში ხელმისაწვდომია შემდეგ მისამართზე: <https://bio.dict.ge> (იხ. სურათი 2).

სურათი 2.

ლექსიკონში მაქსიმალურადაა ასახული ცხოველთა და მცენარეთა უკანასკნელ ხანებში აღმოჩენილი სახეობები. ხშირ შემთხვევაში, ცხოველებისა და მცენარეებისათვის, ძველ კატეგორიებთან ერთად, მითითებულია თანამედროვე გენეტიკური კვლევების საფუძველზე მათთვის ახლად მინიჭებული ტაქსონომიური კატეგორიები. ცხოველებისა და მცენარეების სახეობათა აღმნიშვნელ ინგლისურ ტერმინებს დართული აქვს შესაბამისი ლათინური სახელწოდებები. ლექსიკონში აგრეთვე ასახულია საქართველოსა და, ზოგადად, კავკასიის რეგიონის ცხოველთა და მცენარეთა ძირითადი ენდემური სახეობები. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ტერმინებს ისეთი დარგებიდან, როგორცაა გენეტიკა, იმუნოლოგია, ბიოტექნოლოგია, ეკოლოგია, რომლებიც დღეისათვის მეტად აქტუალურია ჩვენი მეცნიერებისა და საერთოდ ჩვენი ქვეყნისთვის.

ინგლისურ-რუსულ-ქართული ტექნიკური ონლაინ-ლექსიკონი.

ინგლისურ-რუსულ-ქართული ტექნიკური ტერმინოლოგიის ლექსიკონი ინტერნეტში აიტვირთა 2016 წელს და განთავსებულია შემდეგ მისამართზე: <https://techdict.ge> (იხ. სურათი 3).

The screenshot shows the TechDict website interface. At the top left is the logo 'ტექნიკური ლექსიკონი' (Technical Dictionary) with 'DB version: 2020-09-28 21:51:45' below it. At the top right, it says 'English' and 'ლექსიკონის შესახებ | მოხმარების ინსტრუქცია | დაგვიკავშირდით' (About the dictionary | User manual | Contact us). A search bar contains the word 'bomb' with a dropdown menu showing '- ყველა დარგი -'. Below the search bar is a keyboard layout with '# a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z'. The main content area shows the definition for 'hang' (მშნა /hæŋ/). It includes a 'ქართულად | რუსულად' (In Georgian | In Russian) link. The definition text is: '(აგრ. freeze up) კომპ. 1) დაკიდება (დაუკიდება), გაჭედვა, ბრძანებებზე რეაგირების შეწყვეტა (ითქმის სისტემის / პროგრამის / კომპიუტერის შესახებ); კომპ. 2) დაკიდების გამონევა (გამოინევის), გაჭედვა (სისტემისა, პროგრამისა, კომპიუტერისა) [შდრ. აგრ. bomb II, crash II]'. On the left side, there are three sections: 'დაკავშირებული სიტყვები' (Related words) with 'bomb II' and 'crash II'; 'სინონიმები' (Synonyms) with 'freeze up'; and 'მეზობელი სიტყვები' (Neighboring words) with 'handshaking', 'hand shield', 'hand tool', 'hand vice', 'handwheel', and 'hang'.

სურათი 3.

აღნიშნული ლექსიკონიც შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით შეიქმნა. ტექნიკურ ლექსიკონში ძირითადად შევიდა ელექტრონული და კომპიუტერული ტექნიკის, მანქანა-დანადგარებისა და ნაწილების, საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების, საავტომობილო, სამშენებლო, სამთამადნო, სარკინიგზო და ჰიდროტექნიკური ტერმინოლოგია, სულ 18 ათასი სიტყვა-სტატია. ტექნიკური ტერმინოლოგიის ლექსიკონი არის პირველი ტერმინოლოგიური ლექსიკონი, რომელიც შეიქმნა ლექსიკონის მართვის სისტემაში როგორც მონაცემთა ბაზა. ამან შესაძლებელი გახდა ტერმინოლოგიური წყვილების ავტომატური წარმოქმნა, რის შედეგადაც ლექსიკონში დღეს არის 87.292 ტერმინოლოგიური წყვილი: ინგლისურ-ქართული (18.670), ქართულ-ინგლისური (24.036), ინგლისურ-რუსული (8.516), რუსულ-ინგლისური (11.591), ქართულ-რუსული (12.966) და რუსულ-ქართული (11.513).

სიტყვა-სტატიებს ლექსიკონში მითითებული აქვს დარგობრივი კვალიფიკაციები. ტერმინებს ხშირ შემთხვევაში დართული აქვს მცირე განმარტება, რომელიც აზუსტებს ტერმინის მნიშვნელობას. გარდა ინგლისური და ქართული ტერმინებისა, სიტყვა-სტატიების მნიშვნელოვან ნაწილს მითითებული აქვს რუსული ეკვივალენტებიც. ლექსიკონში დიდი ყურადღება დაეთმო ბოლო წლებში კომპიუტერული, ელექტრონული კომუნიკაციების და სხვა დარგების სწრაფი განვითარების შედეგად გაჩენილი უახლესი ტერმინების ქართული ეკვივალენტების შემუშავებას დარგის სპეციალისტებთან კონსულტაციების საფუძველზე.

ლექსიკონში ცალკეული, განსაკუთრებით აქტუალური დარგების მაქსიმალურად დეტალური და სრული წარმოდგენის მიზნით, ლექსიკონისათვის მომზადდა აბრევიატურების ინდექსი და შემდეგი დანართები: ძირითადი საზომი ერთეულები; SI სისტემის პრეფიქსები; ქიმიური ელემენტები (ატომური რიცხვის და ანბანის მიხედვით); ე.წ. "სათბურის ეფექტის" გამომწვევი აირები.

დარგობრივი ლექსიკონების ტიპები.

დარგობრივი ლექსიკონები შეიძლება იყოს:

1. **განმარტებითი**, ე.ი. ლექსიკონში ტერმინები განმარტებულია იმავე ენის სიტყვებით;

მაგ.: **ხერხემალი** – (ანატომია) ჩონჩხის მთავარი ნაწილი - მალეებისაგან ასხმული ძვლოვანი ღერძი, რომელშიაც მოთავსებულია ზურგის ტვინი.

2. **ორენოვანი / თარგმნითი**, რომელშიც ერთი ენის ტერმინს მეორე ენაზე ეკვივალენტი აქვს მითითებული;

მაგ.: **backbone** - (ანატომია) ხერხემალი.

3. **მრავალენოვანი**, რომელიც მკითხველს აწვდის ტერმინის ეკვივალენტებს რამდენიმე ენაზე;

მაგ.: **ხერხემალი** - (ანატომია) ინგლ. backbone; ფრანგ. colonne vertébrale; გერმ. Rückgrat; იტალ. spina dorsale; ესპ. columna vertebral; რუს. позвоночник და სხვა.

4. **განმარტებით-თარგმნითი**, რომელშიც მოცემულია როგორც ტერმინის ეკვივალენტი მეორე ენაზე, ასევე მისი განმარტება.

მაგ.: **backbone** – **ხერხემალი** (*ჩონჩხის მთავარი ნაწილი - მალეებისაგან ასხმული ძვლოვანი ღერძი, რომელშიაც მოთავსებულია ზურგის ტვინი*).

ამ ტიპის ლექსიკონებში განმარტება შეიძლება ორივე ენაზე დაერთოს ტერმინს.

ტერმინი და ტერმინოლოგია.

ტერმინი განსაკუთრებული ენობრივი ნიშანია, რომელიც სამეცნიერო ცნებას აღნიშნავს და, ამდენად, უზრუნველყოფს სპეციალისტთა შორის კომუნიკაციასა და ურთიერთგაგებას ამა თუ იმ დარგის ფარგლებში. ტერმინთა ერთობლიობას კი ტერმინოლოგია ეწოდება, მაგ. მათემატიკური ტერმინოლოგია არის მათემატიკურ ტერმინთა ერთობლიობა, სამედიცინო ტერმინოლოგია - სამედიცინო ტერმინთა ერთობლიობა და ა.შ. ტერმინოლოგიის თეორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა ტერმინის ბუნებისა და ძირითადი მახასიათებლების დადგენა ზოგად ლექსიკასთან მიმართებით. რა კონკრეტული ნიშან-თვისებები განასხვავებს ტერმინებს ზოგადი ლექსიკისაგან და რატომ უნდა ვუწოდოთ ერთ სიტყვას ტერმინი, ხოლო მეორე ზოგად ლექსიკას მივაკუთვნოთ? ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი არის სპეციალიზაცია, სპეციალიზაციის ხარისხი, ანუ რამდენად სპეციალიზებულ და კონკრეტულ დარგს მიეკუთვნება ესა თუ ის სიტყვა. „ყველაზე მნიშვნელოვანი განმასხვავებელი თვისება ტერმინოლოგიასა და ზოგად ლექსიკას შორის არის ის, რომ ტერმინოლოგია და ზოგადად ტერმინები გამოიყენება ისეთი

ცნებების აღსანიშნავად, რომლებიც მხოლოდ და მხოლოდ კონკრეტულ დისციპლინებს თუ სფეროებს განეკუთვნება“ (მ. ტ. კაბრე).

მეორე მნიშვნელოვანი განსხვავება საერთო ლექსიკის სიტყვასა და ტერმინს შორის არის თავად ცნება, კონცეპტი, რომელსაც ისინი აღნიშნავენ. ცნება / კონცეპტი, რომელიც ქმნის ზოგადი ლექსიკის სიტყვის მნიშვნელობას, ასახავს მოცემული ენობრივი კოლექტივის წარმოდგენას გარე სამყაროს ამა თუ იმ საგანზე, მოვლენაზე, ნიშან-თვისებაზე. ამიტომ, თითქოს მსგავსი სიტყვების მნიშვნელობა განსხვავდება ენიდან ენაში და ქმნის სემანტიკურ ასიმეტრიას ენებს შორის (იხ. მეოთხე თავი). სულ სხვაგვარია ცნება, რომელსაც ტერმინი აღნიშნავს. ეს არის სამეცნიერო ცნება, ამიტომ იგი არ შეიძლება განსხვავდებოდეს ენიდან ენაში, არამედ არის უნივერსალური სხვადასხვა ენისათვის. მაგალითად, არ შეიძლება ბიოლოგიური ტერმინი **მუტაცია** სხვადასხვაგვარად ესმოდეთ სხვადასხვა ეროვნების ბიოლოგებს, ან **შუნტირების ოპერაციაში** განსხვავებულ აზრს დებდნენ ქართველი და ინგლისელი ქირურგები. მეცნიერება უნივერსალურია, ამიტომ უნივერსალურია ის სამეცნიერო ცნებები, რასაც ტერმინები ასახავს. შესაბამისად ტერმინის შინაარსი უნივერსალურია, მას ქმნის არა ენობრივი კოლექტივის წარმოდგენები, არამედ დარგის სპეციალიტები, მათ მიერ შემუშავებული ტერმინთა განმარტებები, რომელშიც სამეცნიერო ცნების ყველა ძირითადი ნიშან-თვისება ჩამოყალიბებული. რაც შეეხება სამეცნიერო ცნების სახელს, იგი შეიძლება განსხვავდებოდეს ენიდან ენაში. ზემოთ მოყვანილი ხერხემლის მაგალითი ამის ნათელი დადასტურებაა. მისი შინაარსი ერთნაირია როგორც ქართულ, ისე ინგლისურ, ფრანგულ თუ სხვა ენაში, სახელი კი შეიძლება იყოს განსხვავებული: ხერხემალი, backbone, colonne vertébrale, Rückgrat, spina dorsale, columna vertebral, позвоночник და სხვა.

ტერმინის სტრუქტურულ-სემანტიკური დახასიათება.

რა მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს ტერმინი? როგორია იდეალური ტერმინი?

ტერმინი, უპირველეს ყოვლისა უნდა იყოს გამჭვირვალე, მოტივირებული, რაც მას ხდის ადვილად გასაგებსა და აღსაქმელს. გამჭვირვალე ტერმინის არაერთი მაგალითი შეიძლება მოვიყვანოთ: მრიცხველი, გენსატყორცნი, ლაყუჩწინა, გლობალური პოზიციონირების სისტემა, ძნასაკონი, ხელჩაქუჩი, მინამბერი, ფირფიტსაკრავი, საძირკველი, თაფლსაწური და სხვა.

არამოტივირებული ტერმინების მაგალითად შეიძლება განვიხილოთ უცხო ენებიდან ნასესხები ტერმინები. მაგალითად, დელეცია, ინჰიბიცია, რეზისტენტობა, დიმინუცია, პრეციპიტაცია და სხვა.

სტრუქტურული თვალსაზრისით ტერმინი შეიძლება იყოს **ერთსიტყვიანი** ან **შედგენილი**. **ერთსიტყვიანი** ტერმინი, თავის მხრივ, იყოფა: **მარტივ** ტერმინებად (წრფე, კლონი, გენი, მადარო, მერქანი და სხვა), **ნაწარმოებ** ტერმინებად (კლონური, გენური, მერქნისებრი და სხვა) და **რთულ** ტერმინებად (თავისქალისუკანა, ლაყუჩწინა, გენსატყორცნი, გემთსაშენი, წყალსადენი, ბეტონსარევი და სხვა).

შედგენილი ანუ ანალიტიკური ტერმინი ორი ან მეტი სიტყვისაგან შედგება (ცენტრალური პროცესორი, უნივერსალური სერიული სალტე, გლობალური პოზიციონირების სისტემა, შიგაწვის ძრავა, მარგი ქმედების კოეფიციენტი, მოლეკულური წონა და სხვა). ამგვარი ტიპის ტერმინები საკმაოდ გავრცელებულია და ნებისმიერი ენის ტერმინოლოგიური სისტემის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს. შედგენილ ტერმინებს აქვს ერთი მნიშვნელოვანი თვისება - გამჭვირვალობა და მოტივირებულობა, რაც მნიშვნელოვანია ტერმინისათვის, მაგრამ, მეორე მხრივ, ამგვარი ტერმინების ნაკლი არის ის, რომ მათ სისხარტე და ლაკონიურობა აკლიათ, რაც ასევე ტერმინის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია.

ტერმინებად ძირითადად მეტყველების სამი ნაწილი გვევლინება, ესენია: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი და ზმნა, თუმცა ყველაზე მეტი ტერმინი არსებით სახელს განეკუთვნება.

ტერმინის ბუნების უკეთ გასაგებად მნიშვნელოვანია მისი სემანტიკური დახასიათება. ტერმინს ძირითადად აღწერენ როგორც მონოსემიურ სიტყვებს, რომლებსაც არ უნდა ჰქონდეს პოლისემია, სინონიმია; სიტყვებს, რომლებიც ზუსტად უნდა ასახავდეს შესაბამისი ცნების შინაარსს, უნდა გამოირჩეოდეს ლექსიკური სისტემურობით, ექსპრესიულად და ემოციურად უნდა იყოს ნეიტრალური, უნდა იყოს მოკლე და სხარტი.

ზემოთ ჩამოთვლილი თვისებები ახასიათებს ტერმინთა დიდ ნაწილს, თუმცა არა ყოველთვის.

ტერმინთა უმრავლესობა გამოირჩევა მონოსემიურობით, თუმცა არაერთი ტერმინი შეიძლება მოვიყვანოთ, რომელსაც პოლისემიური მნიშვნელობები აქვს. მაგალითად, სამხედრო ტერმინს - **intelligence** 4 მნიშვნელობა აქვს:

- intelligence** - (სამხედრო) 1. სადაზვერვო ინფორმაცია, დაზვერვის მონაცემები; დაზვერვის მიერ მოპოვებული მასალა; we have received some fresh intelligence on the enemy artillery მოწინააღმდეგის არტილერიის შესახებ გარკვეული ახალი სადაზვერვო ინფორმაცია გვაქვს მიღებული; according to our intelligence, further attacks were planned ჩვენი სადაზვერვო მონაცემების თანახმად, იგეგმებოდა ახალი თავდასხმები;
2. დაზვერვა, სადაზვერვო ორგანო / დაწესებულება; US Military Intelligence აშშ-ის სამხედრო დაზვერვა;
3. დაზვერვა, სადაზვერვო სამსახურის პერსონალი; we are feeding false information to the enemy's intelligence მოწინააღმდეგის დაზვერვას ცრუ ინფორმაციას ვაწვდით;
4. დაზვერვა, სადაზვერვო ინფორმაციის მოპოვება.

ბიოლოგიურ ტერმინს **clone** 5 მნიშვნელობა აქვს:

- clone** - 1) *მოლ. ბიოლ.* კლონი (ერთი უჯრედის შთამომავალი იდენტური უჯრედების ერთობლიობა);
- 2) *გენ., ბიოტექ.* კლონი (მაკრომოლეკულის, მაგ. დნმ-ის ან მისი ფრაგმენტის ზუსტი ასლი);
- 3) *ბოტ., ზოოლ.* კლონი (მცენარეული ან უმდაბლესი ცხოველური ორგანიზმების უსქესო გამრავლებით / ვეგეტაციურად ან დაკვირვებით წარმოქმნილი შთამომავლობა);
- 4) *ბიოტექ.* კლონი, კლონირებული ორგანიზმი (გენური ინჟინერიით მიღებული);
- 5) *იმუნ.* კლონი (სპეციფიკურ ანტიგენზე მოპასუხე T და B ლიმფოციტები).

ასევე ხშირია შემთხვევები, როდესაც საერთო ენის კუთვნილი სიტყვა იძენს ტერმინოლოგიურ მნიშვნელობას და მისი ერთ-ერთი პოლისემიური მნიშვნელობა ხდება. მაგ.:

recital – 1. სოლო კონცერტი; to give a recital სოლო კონცერტის გამართვა; ...

3. *იურ.* დეკლარაციული ნაწილი; აღწერილობითი ნაწილი (ოქმისა, შეთანხმებისა და მისთ.).

instrument – 1. ინსტრუმენტი, იარაღი; ხელსაწყო; აპარატი; surgical instruments ქირურგიული ინსტრუმენტები / იარაღები; ...

3. **იურ.** დოკუმენტი, საბუთი; აქტი; სიგელი; ratification instruments რატიფიკაციის სიგელები; instrument of surrender კაპიტულაციის აქტი.

ერთი და იგივე სიტყვა ან ტერმინი, ხშირად, სხვადასხვა დარგის ტერმინად გვევლინება. მაგ.: **Saltation** შეიძლება იყოს ბიოლოგიის, გეოლოგიის, ფსიქოლოგიის ან პროგრამირების ტერმინი.

ასეთი მაგალითები მრავლად გვხვდება ინგლისურ ენაში. მაგ.:

plate – 1. თეფში; ... 5. **სამხ.** ჯავშანფურცელი, ჯავშანფილა; 6. **ელექტრ.** ელექტროდი (აკუმულატორების ბატარეისა, კონდენსატორისა და ა.შ.); 7. **მშენ.** კედლის კოჭი, მაუერლატი (ხის კარკასულ / ჩარჩოსებრ კონსტრუქციებში); 8. **ზოოლ.** 1) ქერცლი, ქიცვი (თევზებისა და ა.შ.); 2) ძვლოვანი ან რქოვანი ფირფიტა, ფარი (ჯავშნისა); 9. **გეოლ.** ტექტონიკური / ლითოსფერული ბაქანი, ფილა.

ტერმინოლოგია, ზოგადად, დიდი **სინონიმით** არ ხასიათდება, მაგრამ გვხვდება ტერმინთა სინონიმის არაერთი შემთხვევაც.

ტერმინთა სინონიმის ყველაზე გავრცელებული შემთხვევებია, როდესაც ქართული ტერმინის გვერდით ფეხს იკიდებს საერთაშორისო ტერმინი, ან პირიქით, უკვე დამკვიდრებული საერთაშორისო ტერმინისათვის იქმნება ქართული შესატყვისი.

მაგ. ხუროთმოძღვრება - არქიტექტურა;

მინანქარი - ემალი;

ჩუქურთმა - ორნამენტი;

ადიტიური - ჯამური;

შაპერონი - მეთვალყურე;

ინჰიბიცია - დათრგუნვა;

ინბრიდინგი - შიდაშეჯვარება;

ფოლდინგი - დაკეცვა;

რეპარაცია - აღდგენა;

პრეციპიტაცია - გამოლექვა და სხვა.

ტერმინთა სინონიმის შემთხვევები გვხვდება მაშინ, როდესაც ერთი ფორმა მეორის შემოკლებული ვარიანტია. მაგ.: გოგირდის მჟავა - გოგირდმჟავა; აზბესტის ქაღალდი - აზბესტქაღალდი; საკეპი მანქანა - საკეპელა და სხვა.

ტერმინი ძირითადად არის არაექსპრესიული, ემოციურად ნეიტრალური, თუმცა გვხვდება ტერმინები, რომლებიც საკმაოდ ექსპრესიულია და არ არის ნეიტრალური.

მაგ.: მცოცავი მცენარე (ბოტანიკა);

კისრის კიბისებრი კუნთი (ანატომია);

ჩონჩხი, კარკასი (გენეტიკა, მოლეკულური ბიოლოგია);

ზღვის სავარცხელა (ზოოლოგია);

ლომის ფაფრიანი მედუზა (ზოოლოგია);

ფირფიტულვამა ხოჭო (ზოოლოგია);

პორტუგალიური ხომალდი (ზოოლოგია) და მრავალი სხვა.

სურათი 4. პორტუგალიური ხომალდი (კოლონიური ჰიდროიდული ორგანიზმი).

თანამედროვე ტერმინოლოგიის განვითარების ძირითადი მიმართულებები.

თანამედროვე ტერმინოლოგიის ერთ-ერთი გამოკვეთილი ტენდენცია არის საერთო ენის სიტყვების ხშირი მიგრაცია ტერმინოლოგიაში. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ეს არ არის ახალი ტენდენცია, საერთო ლექსიკის სიტყვების ტერმინოლოგიზაციით არაერთი ტერმინია შექმნილი სხვადასხვა ენაში, მათ შორის ქართულ ენაში. სიახლე

არის ის, რომ მნიშვნელოვნადაა გაზრდილი საერთო ლექსიკის სიტყვების გამოყენება ტერმინოლოგიურ სიტყვათწარმოებაში. ტრადიციული დარგების ტერმინოლოგიის შედარება უფრო მოგვიანებით განვითარებული დარგების ტერმინოლოგიასთან ამ ტენდენციას მკაფიოდ ავლენს. ამისათვის საკმარისია თვალი გადავავლოთ იმუნოლოგიის, ბიოტექნოლოგიის, კომპიუტერულ, კავშირგაბმულობის, საინფორმაციო ტექნოლოგიების ტერმინებს, მაგ.: 'chaperone' (ძირითადი მნიშვნელობა - *მეთვალყურე ქალი*), 'checkpoint' (*საკონტროლო-გამშვები პუნქტი*), 'canalization' (*არხების გაყვანა*) - გენეტიკა; 'footprint', 'footprinting' (*ფეხის ნაკვალევი, ფეხის ანაბეჭდი*) - მოლეკულური ბიოლოგია; 'desktop' (*საწერი მაგიდის ზედაპირი*), 'mouse' (*თაგვი*), 'motherboard' (*დედა დაფა*), 'scroll' (*გრაგნილი*), 'host' (*მასპინძელი*), 'to bomb' (*დაბომბვა*), 'to hang' (*დაკიდება*), 'wall paper' (*შპალერი*), 'wall' (*კედელი*), 'memory' (*მეხსიერება*) - კომპიუტერული ტექნოლოგიები და სხვა. ამგვარი მაგალითების მოყვანა დაუსრულებლად შეიძლება.

ანალოგიური ტენდენცია იკვეთება მრავალსიტყვიან ტერმინებშიც: 'jumping gene' (სიტყვასიტყვით - *მბტუნავი გენი*), 'gene gun' (სიტყვასიტყვით - *გენის თოფი*), 'gene library' (სიტყვასიტყვით - *გენის ბიბლიოთეკა*) - ბიოტექნოლოგია; 'Portuguese man-of-war' (სიტყვასიტყვით - *პორტუგალიური სამხედრო ხომალდი*) - ზოოლოგია; 'memory stick' (სიტყვასიტყვით - *მეხსიერების ჩხირი*), 'touch screen' (სიტყვასიტყვით - *შეეხე ეკრანს*) და სხვა.

საერთო ლექსიკის სიტყვების ტერმინოლოგიაში მიგრაციის გარდა გამოკვეთილია ენაში უკვე შექმნილი ტერმინების ხშირი გადასვლა დარგიდან დარგში, როგორც მონათესავე დარგებში, ისე სრულიად არამონათესავე დარგებში.

ზემოთ აღწერილი პროცესების მიზეზი ენებში დიდი რაოდენობით ახალი სამეცნიერო ცნებების მოზღვაებაა, რასაც ბუნებრივად მოსდევს დიდი რაოდენობით ახალი ტერმინების შექმნის საჭიროება. ამ ვითარებაში ენა ცდილობს აამოქმედოს ენობრივი ეკონომიის პრინციპი და მაქსიმალურად გამოიყენოს არსებული ენობრივი რესურსები ახალი ცოდნის შესაქმნელად. ეს რესურსები, უპირველეს ყოვლისა, არის საერთო ენის ლექსიკა და არსებული ტერმინები.

თანამედროვე ტერმინოლოგიის ანალიზმა ასევე გამოავლინა, რომ მნიშვნელოვნადაა გაზრდილი ანალიტიკური, მრავალსიტყვიანი ტერმინების რაოდენობა. ამგვარი ტერმინების რაოდენობის ზრდამ კი თავის მხრივ გამოიწვია მრავალი აბრევიატურის

წარმოქმნა მეცნიერებისა და ტექნიკის თითქმის ყველა დარგში: CPU (central processing unit), UPS (uninterruptible power supply), USB (universal serial bus), PDF (portable document format), GPS (global positioning system), CDMA (code division multiple access), HDMI (high-definition multimedia interface), HTML (HyperText Markup Language), UMTS (universal mobile telecommunications system) და სხვა. ჩვენ მიერ ჩატარებულმა კვლევამ გამოავლინა, რომ მრავალსიტყვიანი ტერმინების რაოდენობა 15 – 20 პროცენტიდან თითქმის 70 პროცენტამდეა გაზრდილი.

თანამედროვე ტერმინოლოგიის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურება უკავშირდება ტერმინთა სინონიმის ზრდას.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ტერმინოლოგია თავისი სემანტიკური მახასიათებლებით უახლოვდება საერთო ლექსიკის სიტყვებს, რამაც გამოიწვია გარკვეული ცვლილებები ტერმინოლოგიური სიტყვა-სტატიების სტრუქტურაშიც.

თანამედროვე ქართული ტერმინოლოგიის პრობლემები

ამგვარად, მეცნიერებისა და ტექნიკის სწრაფმა განვითარებამ და დიდი რაოდენობით ტერმინების წარმოქმნამ მეცნიერებისა და ტექნიკის ყველა სფეროში, გამოიწვია ტერმინთა სტრუქტურული და სემანტიკური მახასიათებლების ცვლილება. ენამ ამოქმედა რა მის ხელთ არსებული რესურსები ახალი ცნებებისთვის სახელის დასარქმევად, გახშირდა საერთო ლექსიკის სიტყვების მიგრაცია ტერმინოლოგიაში, ასევე უკვე არსებული ტერმინების გადასვლა ერთი დარგიდან მეორეში, როგორც მონათესავე დარგებში, ისე სრულიად არამონათესავე დარგებში, მომრავლდა აბრევიატურები, რაც ანალიტიკური, მრავალსიტყვიანი ტერმინების რაოდენობის ზრდამ გამოიწვია, გახშირდა ტერმინთა სინონიმია და სხვა.

იმ ფონზე, როდესაც ინგლისურ ენაში მკაფიოდ იკვეთება ენობრივი ეკონომიის პრინციპის მოქმედება და ახალი ცოდნის შესაქმნელად ენა იყენებს არსებულ რესურსებს ნაცვლად ახალი სიტყვების შექმნისა, სრულიად დაუშვებელია ამ გზით ინგლისურ ენაში შექმნილ ტერმინთა ქართულად მხოლოდ ტრანსლიტერაციით გადმოტანა. მაგ.: რევიპროკული ტრანსლოკაცია, ტრანზიციული მუტაცია, ინკორპორაცია, რეპარაცია, ინბრიდინგი, აუტბრიდინგი, ადიტიური, დიმინუცია, პრეციპიტაცია, დელეცია, ნეიროტრანსმიტერი, ინდუცირება, ლოკომოცია, შაპერონი, ინჰიბიცია, ადჰეზია, ფოლდინგი და სხვა. საქართველოში ბოლო წლებში

პრაქტიკულად შეჩერებული იყო ტერმინოლოგიური მუშაობა, რაც ქართული ლექსიკოგრაფიის საერთო მდგომარეობის ანარეკლია. სათანადო ენობრივი პოლიტიკისა და ლექსიკოგრაფიის განვითარების გარეშე, ამ ტენდენციებმა ქართულ ენას შესაძლოა სერიოზული პრობლემები შეუქმნას.

მე-20 საუკუნის 80-იან წლებამდე შექმნილი ტერმინოლოგიის ანალიზი მკაფიოდ ავლენს, რომ ქართული საერთო ლექსიკის სიტყვები, ქართული სიტყვათმწარმოებელი საშუალებები მეტად მარჯვედ გამოიყენებოდა ქართული ტერმინების შესაქმნელად. კლასიკურ პერიოდში შექმნილი ქართული ტერმინოლოგია ძირითადად საზრდოობს ქართული წყაროებით და აქტიურად იყენებს ქართულ რესურსებს ტერმინოლოგიის შესაქმნელად. თითქმის ტერმინთა 80% ქართულ, ბუნებრივ ტერმინს წარმოადგენს და დიდი შემოქმედობით გამოირჩევა. ბოლოდროინდელმა კვლევამ კი გამოავლინა, რომ თანამედროვე ქართული ტერმინების 90% მათი შესატყვისი ინგლისური ტერმინების ტრანსლიტერირებული ვარიანტებია, მათ შორის ანალიტიკური ტერმინებიც, რაც საგანგაშო სტატისტიკაა.

ზემოთქმული არ ნიშნავს იმას, რომ ყველა ტერმინი უნდა ითარგმნოს ქართულად. ტრანსლიტერაცია ყოველთვის იყო და კვლავაც დარჩება ქართული ტერმინშემოქმედების აქტიურ მეთოდად. თუმცა საჭიროა ერთგვარი „ოქროს შუალედის“ პოვნა ქართული ენის რესურსებით შექმნილ ტერმინებსა და უცხოურ ტერმინებს შორის. ტერმინოლოგიური პოლიტიკის შემუშავება საჭიროებს ფართო კონსენსუსს ენათმეცნიერებს, ტერმინოლოგებს და დარგების სპეციალისტებს შორის. ტერმინოლოგიური პოლიტიკის შემუშავებისას გათვალისწინებულ უნდა იქნეს როგორც თანამედროვე ტერმინოლოგიის განვითარების ძირითადი ტენდენციები, ისე ქართული ტერმინშემოქმედების ისტორია და მდიდარი გამოცდილება.

უპასუხეთ შემდეგ კითხვებს:

1. რას ნიშნავს „დარგობრივი ლექსიკონი“?
2. რომელი ქართული დარგობრივი ლექსიკონების დასახელება შეგიძლიათ? (მოიყვანეთ ზოგიერთი მათგანი)
3. ძირითადად რომელ ენასთან მიმართებით იქმნებოდა თარგმნითი დარგობრივი ლექსიკონები XX საუკუნის 50-იან – 80-იან წლებში? რით იყო ეს განპირობებული?
4. რა მხრივ არის დღეისათვის მდგომარეობა შეცვლილი და რით არის ეს გამოწვეული?
5. რა ამოცანებს უსახავს ქართველ ლექსიკოგრაფებს მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის სწრაფი განვითარება?
6. რატომ არის აუცილებელი ახალი ინგლისურ-ქართული და ქართულ-ინგლისური ტერმინოლოგიური ლექსიკონების გამოცემა?
7. რომელი ინგლისურ-ქართული ტერმინოლოგიური ლექსიკონები აქვს შექმნილი „ლექსიკოგრაფიის ცენტრს“?
8. გამოგიყენებიათ თუ არა რომელიმე მათგანი?
9. რა თავისებურებებით გამოირჩევა „ინგლისურ-რუსულ-ქართული ტექნიკური ონლაინ-ლექსიკონი“?
10. დარგობრივი ლექსიკონების რა ტიპები შეგიძლიათ დაასახელოთ?
11. დარგობრივ ლექსიკონთა ამ ტიპებიდან რომელი ტიპის დარგობრივი ლექსიკონია ყველაზე უფრო სასარგებლო და გამოსადეგი პირადად თქვენთვის?
12. როგორ განსაზღვრავდით ცნებას „ტერმინი“ და რა განსხვავებაა საერთო ლექსიკონის სიტყვასა და ტერმინს შორის?
13. ტერმინების რა სტრუქტურული და სემანტიკური ტიპების გამოყოფა შეგიძლიათ?
14. თანამედროვე ტერმინოლოგიის განვითარების რა ძირითადი მიმართულებები შეგიძლიათ დაასახელოთ?
15. რა პრობლემებს აწყდება თანამედროვე ქართული ტერმინოლოგია?